

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 85 (2025) 2, 279—301

Besedilo prejeto/Received:03/2025; sprejeto/Accepted:09/2025

UDK/UDC: 27-722.5:34.096(497.12Maribor)

DOI: 10.34291/BV2025/02/Hojnik

© 2025 Hojnik, CC BY 4.0

Janja Hojnik

Duhovščina kot politično nelojalni element: sodni pregoni v mariborskem okrožju med obema vojnama

*The Clergy as a Politically Disloyal Element:
Trials in the Maribor District Between the Two Wars*

Povzetek: Raziskava na podlagi sodnih spisov mariborskega okrožja iz obdobja med obema vojnama analizira vlogo katoliške duhovščine kot politično nelojalnega elementa v očeh oblasti Kraljevine SHS, pozneje Jugoslavije. Čeprav duhovniki formalno niso bili politični funkcionarji, so njihovi izjave in dejanja pogosto presegali okvir verskega oznanjevanja in bili razumljeni kot neposreden politični komentar. Kritike kralja, državnih praznikov in jugoslovanskega unitarizma, podpora dr. Antonu Korošču v času njegovih napetih odnosov z beograjsko vlado, konflikti s Sokolom kot simbolom državne lojalnosti ter simpatije do prepovedanih Orlov so bile v sodnih spisih obravnavane kot izrazi politične nelojalnosti.

Analiza kaže, da so bili duhovniki zaradi svoje moralne avtoritete in vpliva na vernike obravnavani strožje kot drugi izobraženci. Medtem ko so bile nepremišljene izjave laikov pogosto spregledane ali kaznovane mileje, so se podobne izjave duhovnikov obravnavale kot resna grožnja državni enotnosti. Sodna praksa je bila sicer ambivalentna – od zapornih kazni do pogojnih obsodb –, a je razkrivala trajno sumničavost režima do Cerkve kot potencialno opozicijske sile.

Študija tako potrjuje tezo, da je bila duhovščina zaradi razpetosti med cerkvenim pravom in državnimi zakoni specifičen izobraženski sloj, ki je pred sodišča prihajal pogostejše kot druge skupine. Sodni spisi so odraz tega konflikta, saj razkrivajo, kako so prižnice, verouk in celo gostilniški pogovori postajali prostori, kjer se je oblikoval odpor proti jugoslovanski državni ideologiji.

Ključne besede: duhovščina, politična nelojalnost, Kraljevina Jugoslavija, Maribor, sodni spisi, Sokoli, Orli, Anton Korošec, verski spori

Abstract: Based on court records from the Maribor district in the interwar period, this study examines the role of the Catholic clergy as a politically disloyal element in the eyes of the authorities of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes/Yugoslavia. Although priests were not formally political officials, their sermons and public statements often transcended the religious domain and were

interpreted as direct political commentary. Criticism of the king, national holidays, and Yugoslav unitarism, support for Anton Korošec during his tense relations with the Belgrade government, conflicts with the Sokol movement as a symbol of state loyalty, and sympathies for the banned Catholic youth organization Orli were all treated in court as signs of political disloyalty.

The analysis shows that clergy were judged more harshly than other intellectuals because of their moral authority and influence over believers. While the careless remarks of lay people were often overlooked or punished mildly, similar statements by priests were regarded as a serious threat to state unity. Court practice was ambivalent—ranging from prison sentences to suspended fines—but consistently reflected the regime's suspicion of the Church as a potential oppositional force.

The study thus confirms the thesis that, due to their position between catechism and the law, the clergy represented a specific social group of educated elites who appeared before the courts more frequently than others. The preserved case files offer a direct insight into this tension, revealing how pulpits, catechism classes, and even tavern conversations became spaces where resistance to Yugoslav state ideology was articulated.

Keywords: clergy, political disloyalty, Kingdom of Yugoslavia, Maribor, court records, Sokol, Orli, Anton Korošec, religious conflicts

1. Uvod: politično-cerkveni konteksti v medvojnem Mariboru

Mariborsko sodno okrožje je bilo v času med obema vojnama – podobno kot druga sodna okrožja na Slovenskem – izrazito občutljivo prizorišče političnih in verskih obračunov.¹ Pravni red Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije je temeljil na široko zasnovani zaščiti države in njenih simbolov: kazenskopravno varstvo je obsegalo ne le kralja in kraljevo družino, temveč tudi celoten aparat oblasti – od ministrov in uradnikov do žandarjev in graničarjev. Posebej zaščiteni so bili tudi državni simboli, zastave, prazniki in uradna znamenja, kar je organom pregona omogočalo prožno interpretacijo vsakega odklona, kot da gre izraz politične nelojalnosti.

V Pokrajinskem arhivu Maribor se je ohranil obsežen korpus več sto sodnih spisov, ki pričajo o tem, kako je sodstvo obravnavalo posameznike, katerih besede, dejanja ali simbolne geste so bile razumljene kot politično nevarne. Ti spisi predstavljajo neposreden in dragocen odraz delovanja pravosodja kot orodja za discipliniranje javnega diskurza ter za nadzor nad mejami politično dopustnega v večetničnem in versko raznolikem okolju severovzhodne Slovenije.

Pred sodišče so prihajali delavci, posestniki in izobraženci. Posebno mesto med izobraženci pa pripada katoliškim duhovnikom. Njihov položaj je bil dvojen: kot

¹ Za poglobljeno predstavitev glej Oset idr. 2010; Mikuž 1965; Perovšek 1998; Pirjevec 2025.

nosilci cerkvene avtoritete so bili namreč zavezani cerkveni zakonodaji in odločitvam škofovske oblasti, obenem pa so morali kot državljani izkazovati lojalnost jugoslovanski državi. To ravnotežje je bilo pogosto napeto, saj so njihovi govori in dejanja hitro dobili politični prizvok – bodisi kot kritika oblasti bodisi kot izraz nacionalne zavesti.² Prav zato se v sodnih spisih pogosto najdemo na meji med verskim nagovorom in politično provokacijo. Duhovniki in drugi cerkveni uslužbenci niso bili preganjani zaradi vere kot take, temveč zaradi politično spornih izjav, ki so jih oblasti tolmačile kot za enotnost države nevarne. Besede duhovnikov niso bile razumljene zgolj kot osebna mnenja, temveč kot sporočila s potencialnim vplivom na celotne skupnosti, kar je njihovo vlogo v očeh oblasti delalo posebej problematično.

Sodni spisi iz tridesetih let 20. stoletja razkrivajo različne ravni tovrstnih konfliktov. Kritike kralja in njegovih simbolov so npr. pomenile neposreden napad na temelj državne legitimnosti in so bile strogo sankcionirane. Posebno občutljivi so bili primeri, ko so duhovniki izražali podporo dr. Antonu Korošču – voditelju Slovenske ljudske stranke, ki je bil tesno povezan s Cerkvijo, a je imel v določenih obdobjih z vlado v Beogradu izrazito napete odnose. V teh trenutkih je bila naklonjenost Korošču razumljena kot politično neprimerna in je pomenila indikator nelojalnosti režimu. Nadalje se je politični konflikt med vero in državo kazal v odnosu do mladinskih organizacij: Sokoli kot simbol državne lojalnosti so uživali zaščito oblasti, medtem ko so bili Orli kot katoliško-protirežimsko gibanje tarča pregona, pri čemer je bila posredno preganjana tudi duhovščina. Dodatne napetosti so se kazale v širšem okviru verskih sporov – v odnosu do pravoslavne Cerkve, Jehovovih prič in drugih veroizpovedi; tu je katoliški kler pogosto nastopal kot element, ki je spodbujal državno ideologijo jugoslovanskega unitarizma.

Raziskovalna teza prispevka je, da so bili štajerski duhovniki v obdobju med obema vojnama v specifični razpetosti med državnimi zakoni in cerkvenim pravom. V primerjavi z večino izobražencev, ki so dobro poznali pravne omejitve svobode govora in se zato pred sodiščem zaradi tovrstnih kršitev znašli le redko, je bilo z duhovščino drugače. Moralna zavezanost katehetskemu nauku in pa politična bližina Slovenski ljudski stranki sta pogosto prevladali nad pravnimi omejitvami, zaradi česar so se duhovniki in njihovi podporniki kot politično nelojalni v sodnih postopkih znašli pogostejše. Sodni spisi mariborskega okrožja tako razkrivajo, da je bil kler v očeh oblasti hkrati verski in politični dejavnik, katerega izjave in dejanja so predstavljala izjemo od siceršnjega vzorca previdnega ravnanja izobražencev v javnem prostoru.

2. Kritika kralja in oblasti kot neposredna nelojalnost

Sodni spisi mariborskega okrožja kažejo, da so bile oblasti posebej občutljive na izjave duhovnikov, ki so neposredno ali tudi posredno kritizirale kralja, državne

² Glej tudi Maver 2020.

praznike ali jugoslovanski unitarizem. Primeri razkrivajo, kako so se v pastoralnem in vsakdanjem govoru prepletale verske in politične vsebine, ki so jih oblasti razumele kot za državno enotnost nevarne.

Ob rojstvu kraljeviča Andreja decembra 1930 se je v Šentilju v središču pozornosti znašel tamkajšnji duhovnik Evald Vračko, ki je med domačini slovel kot nekdanji borec proti nemškemu vplivu in tudi prejemnik kraljevega odlikovanja sv. Save IV. stopnje. Ko na župnijski hiši ni izobesil državne zastave, so nekateri to razumeli kot tiho, a vendarle pomenljivo sporočilo, da ne pristaja na uradno razglašeno jugoslovansko enotnost, ki so jo simbolno utelešali tudi Sokoli. Še večji nemir je povzročila pripisana mu izjava, da »mora nastati kulturni boj«, ki je v očeh oblasti zvenela kot klerikalni poziv k spopadu z državno ideologijo. Vračko se je branil, da gre za nesporazum – da je ob občinskem dogodku zgolj ponovil kraljeve lastne besede o enakopravnosti narodov in da ni imel namena žaliti ne države ne njenih simbolov. Spomnil je tudi na svoje pretekle zasluge v narodnostnem boju proti nemški Südmarki in na trpljenje v zaporu leta 1914 zaradi srbofilstva. Njegov položaj so dodatno utrdila pisma podpore lokalnih oblasti, zlasti sreskega načelnika. Ker so bili dokazi šibki in priče redke, je tožilstvo obtožbo umaknilo. Primer razkriva, kako občutljive so bile v času šestojanuarske diktature oblasti na vsakršno odstopanje od ritualov državne lojalnosti. Zavrnitev izobešanja zastave in omemba ‚kulturnega boja‘ sta se tako v politično nabitem vzdušju razumeli kot ideološko izzivanje. Čeprav se je zadeva končala brez obsodbe, odmeva kot droben, a zgovoren dokaz, da je bilo v tridesetih letih tudi na videz nepolitično dejanje mogoče razumeti kot politično provokacijo (Kzp VI/11/1930).

Kaplan Janko Petan iz Cerkevjenjaka je med veroukom kraljevo sliko obrnil proti steni in učence vprašal, kaj naj bi njena prisotnost sploh pomenila: »Kaj pa ta tu dela?«. V istem kontekstu je omenjal Sovjetsko zvezo in zavračal praznovanje državnih praznikov. Zaradi tega je bil obsojen na dva meseca in 15 dni zavora. Primer jasno kaže, da so oblasti simbolne geste – kot je obračanje kraljeve slike – razumele kot neposredno žalitev monarha in s tem države (Kzp V 214/1933; Kzp X 1430/1932).

Podobno so bile obravnavane tudi izjave, ki so odpirale vprašanje nacionalne prihodnosti Slovencev. Kaplan Jožef Varga iz Sv. Jurija v Prekmurju je dejal, da bo po smrti kralja za Slovence bolje, saj da se bodo lahko od Srbov in Hrvatov odcepili. Čeprav zaradi pomanjkanja dokazov ni bil kaznovan, je bil postopek sam po sebi znak, da so oblasti vsakršne izjave, ki bi problematizirale jugoslovansko enotnost, pozorno spremljale (Kzp VII 1410/1934). Kaplan Martin Erhatič pri Sv. Jakobu je izrazil mnenje, da bi bilo bolje, če bi bili na oblasti verni ljudje. Čeprav se je postopek proti njemu končal brez kazni, je primer pokazal, da so sodišča kot politične komentarje razumela tudi moralne in pastoralne opazke (Kzp IX 1613/1933).

V politično občutljivem okolju so bile nevarne tudi posredne kritike oblasti. Leta 1931 je tako razprava (v Partličevi gostilni v Zgornjem Dupleku) o članku v časniku *Neues Wiener Journal*, ki je poročal o domnevni poneverbi predsednika vlade Petra Živkovića, prerasla v sodni postopek. Med sogovorniki sta bila tudi župnik An-

ton Lajnčič iz Zibike pri Šmarju in hoški župan Herman Glasser. Obtožnica je bila vložena le proti Glasserju, a je bil oproščen, saj pričanje železničarja Budje ni bilo dovolj zanesljivo. Kljub temu pa primer kaže, da so lahko do kazenskega postopka hitro privedli tudi zasebni pogovori ob kozarcu vina – če so seveda oblasti ocenile, da spodbujajo zaupanje v državne voditelje (Kzp 3187/1931).

Ti sodni postopki kažejo, da so duhovniki v svojih izjavah pogosto izražali versko in narodno identiteto, kar je oblast dojemala kot politično nevarno. Izražanje dvoma v kraljevo avtoriteto, jugoslovanski unitarizem ali legitimnost oblasti je bilo vse razumljeno kot neposredna grožnja – še posebej, kadar je prihajalo s prižnice ali iz ust cerkvenih oseb, ki so v skupnosti uživale zaupanje in spoštovanje.

3. Incidenti in neposreden odpor

Poleg kritičnih izjav so nekateri duhovniki in cerkveni sodelavci odpor do državnih predstavnikov izražali tudi neposredno. Kaplan Andrej Klobasa iz Kapele je tako javno zaničeval sodnika, zbiral pisne pritožbe proti njemu in pozival ljudi, naj poslušajo, kako se vede. Zaradi vztrajnega in ponavljajočega se ravnanja je bil obsojen na dva meseca zapora s trdim ležiščem. Primer razkriva, da so duhovniki svoj moralni kapital pogosto uporabljali za spodbujanje odpora proti uradnim osebam, kar je oblast razumela kot spodbujanje pravne avtoritete (Vr VIII 1359/1924).

Manjši incidenti so bili povezani s pisnimi intervencijami ali neposlušnostjo oblasti. Upokojeni župnik Jožef Klekl je generalu Rudolfu Maistru pisal, da ga je sodnik obsodil po krivici, a je zadeva zastala, ker Maister pisma ni predal naprej (Kzp VII 90/1933). Župnik Ivan Zadravec pa je iz hiše nagnal uradnika, ki je preverjal zavarovanje njegove kuharice, zaradi česar je bil kaznovan z denarno kaznijo (Vr VII 775/1924). Čeprav so bili ti incidenti manjši in brez večjih posledic, so dodatno potrjevali napeto razmerje med duhovščino in predstavniki državne oblasti.

Skupno vsem tem primerom je, da so duhovniki in cerkveni uslužbenci v očeh oblasti prestopili mejo med verskim delovanjem in politično provokacijo. Njihove izjave in geste zato niso bile obravnavane kot individualni prekrški, temveč kot kolektivno nevarne, saj so prihajale od oseb z moralno in družbeno avtoriteto. S tem so duhovniki med izobraženci v mariborskem okrožju, ki so se sicer neposrednih kritik oblasti običajno znali vzdržati, predstavljali specifično izjemo.

4. Anton Korošec med podporo in kritiko: duhovnik v politiki pred sodiščem

Zgornji primeri ponazarjajo, da so se duhovniki in cerkveni sodelavci pogosto znašli v položaju, kjer je meja med pastoralno avtoriteto in politično provokacijo postala predmet sodne obravnave. Vendar pa se nadzor oblasti ni ustavil le pri kritiki kralja, državnih praznikov ali posameznih sodnikov. Posebno pozornost so namenjali

tudi odnosu do dr. Antona Korošca – najvidnejšega slovenskega politika in hkrati duhovnika, čigar položaj je bil v očeh oblasti izjemno občutljiv.

V sodnih spisih mariborskega okrožja se tako pojavljata dve plati istega vprašanja. Na eni strani imamo primere, kjer so bili duhovniki kazensko preganjani, ker so Korošcu v času njegovih napetih odnosov z beograjsko vlado javno izražali podporo. Njihova lojalnost voditelju Slovenske ljudske stranke je bila razumljena kot politična provokacija in kot potencialna nevarnost za enotnost države. Na drugi strani pa srečamo številne zadeve, kjer so se pred sodiščem znašli državljani, ki so Korošca kritizirali – pogosto prav v njegovi vlogi duhovnika v politiki. Takšne kritike so bile razumljene kot žalitev in bogokletna satira, saj so napadale simbolno figuro, ki je združevala tako cerkveno kot politično moč.

Tako sodni spisi ne razkrivajo le represije nad posamezniki, ampak predvsem politično občutljivost okoli osebnosti Antona Korošca. V očeh oblasti in javnosti ni bil zgolj politik, temveč predvsem duhovnik v politiki – zato so bile tako pohvale kot kritike njegove osebe razumljene kot politično subverzivne in so kot takšne postale predmet sodnega nadzora.

4.1 Podpora dr. Antonu Korošcu kot politična provokacija

Sodni spisi iz mariborskega okrožja kažejo, da je podpora dr. Antonu Korošcu v tridesetih letih pogosto vodila v kazenske postopke. Čeprav je bil Korošec ena osrednjih političnih osebnosti slovenskega prostora in dolgoletni predsednik Slovenske ljudske stranke, so bile njegove napete vezi z režimom v Beogradu razlog, da so oblasti na vsakršno izraženo simpatijo do njega gledale zadržano in sumničavo. Posebej problematična je bila podpora, ki je prihajala iz cerkvenih krogov, saj je dodatno potrjevala trdno vez med klerom in katoliško politiko (Rahten 2022; Ratej 2022).

Primer, ki nazorno pokaže prepletenost Cerkve in politike, je ovadba proti dekanu Francu Gomilšku iz Krčevine pri Ptuj. Gomilšek je namreč sodeloval pri organizaciji zbiranja podpisov, ki so bili uradno predstavljeni kot čestitka dr. Korošcu ob 60. rojstnem dnevu. Vendar so preiskave pokazale, da je šlo za politično bolj obremenjeno pobudo, saj so nekateri podpisniki izjavili, da so podpise razumeli kot podporo Koroščevi vrnitvi na oblast – in celo kot zagovarjanje odcepitve Slovenije ali vrnitve pod Avstrijo. Čeprav obtožnica proti Gomilšku ni bila vložena, primer razkriva, kako so bile tudi simbolične in na videz nedolžne pobude razumljene kot nevarne politične geste, če so bile povezane s Koroščem (Kzp 785/1932).

Še bolj neposreden primer političnega angažmaja iz cerkvenih krogov predstavlja čevljar Ivan Habjanič iz Noršincev, ki je po atentatu na kralja Aleksandra izjavil, da bo oblast odslej v rokah »klerikalne vlade« in da bi bil Korošec najboljši »kralj za Slovence«. Habjanič je ob tem zagovarjal tudi obnovo Orlov in oblikovanje vlade, ki bi bila v rokah škofov. Zaradi tovrstnih izjav je bil obsojen na zaporno kazen – sodstvo je namreč v njegovih besedah videlo neposreden znak politične neloyalnosti in prizadevanja za cerkveno oblast. Čeprav Habjanič ni bil duhovnik, temveč obrtnik, je bila njegova argumentacija izrazito klerikalna in je odražala širši

diskurz, ki ga je v tistem času spodbujal del katoliškega tabora (Kzp V 1344/1934).

V podporo Korošču so nastopali tudi posamezni cerkveni uslužbenci, kot je bil organist Ivan Brecl iz Krčevine. Ta je v gostilni v Ranci zaničeval Sokole in jih odklanjal kot nasprotno gibanje, ob tem pa Korošca povzdigoval kot pravega predstavnika slovenstva. Zaradi svojih izjav je bil denarno kaznovan, kar kaže, da so bile lahko predmet sodnega nadzora tudi opazke v vsakdanjem pogovoru – če so bile politično usmerjene (Kzp VI 966/1933).

Zanimiv je tudi primer Velenjčana Rafaela Cokana. 19-letni vajenec v drevesnici, zaposlen v Kamnici pri Mariboru, je bil obdolžen zaradi pisma o razmerah v državi s kritično vsebino, ki ga je poslal ženi Micki Cokan, kuharici v javni kuhinji v Sušku pri Ilirski Bistrici. V pismu je izrazil podporo Korošču in pozival k spremembam v državi; kritičen je bil do omejevanja prosvetnega življenja v državi. Sprašuje jo, kako je v šoli in če imajo vrt – da bi ji lahko iz vrtnarije poslal kakšno vrtnico, da jo posadi. Potem pa nadaljuje:

»Pa še sledeče ti moram sporočiti. Da so raspustili prosveto v Ljubljani in Mariboru. Kakor tudi vsa prosvetna društva. Tudi v Št. Ilju so zaprli dvorano in ne smejo nobene igre več prirediti. Kakor tudi tu na Kamnici. Ravno v nedeljo smo mislili igrati eno igro pa so ravno včeraj nam prepovedali. Smo že prej agitirali za to igro. Pa po vsej Jugoslaviji bojda tako delajo. Bog se nas usmili. Kamniški g. župnik so bili včeraj ravno pri nas in so rekli, da bodo še cerkve pričeli zapirati. Tako daleč pa menda ja ne bo prišlo. Pa če bo pa bomo Katoličani ostali zvesti Bogu. Saj je rekel Bog Svetemu Petru. Peter ti si skala in na to skalo bom jaz zidal cerkev in peklenska vrata jo ne bodo premagala. In zato se ne smemo kaj hudega bati. In saj molimo: zgo-di se tvoja volja /.../ Živel naš g. dr. Anton Korošec.« (Kzp X 334/1933)

Orožniki so pismo prestregli, Cokan je na zaslišanju priznal, da je bil pri pisanju nepremišljen, »trdno prepričan, da pismo ne bo prišlo v roke kakemu nepoklicanemu... jaz pa sem v svoji mladostni neizkušenosti verjel govoricam, da je dr. Korošec mučenik.« Postopek je bil kasneje umaknjen (Kzp X 334/1933).

4.2 Korošec kot duhovnik v politiki – kritike in satira pred sodiščem

Čeprav je bil Anton Korošec od dvajsetih let naprej eden najvplivnejših slovenskih politikov, ga ljudje niso dojemali le kot državnika, temveč tudi kot duhovnika. Prav ta dvojna identiteta je povzročala, da so kritike na njegov račun iz politične pogosto prehajale v versko sfero in bile zato v očeh oblasti še toliko bolj občutljive.³ Sodni spisi iz leta 1936 kažejo, da so bile oblasti pripravljene ukrepati tudi proti posameznikom z družbenega roba, kadar so njihove izjave zadevale Korošca kot simbol cerkveno-političnega vpliva.

Prvi primer je krošnjar Jakob Propust, ki je v vinjenem stanju v gostilni pri Juršincih napadal oblast, klenl bana in kralja, nato pa se lotil tudi Korošca. Izjavil je, da

³ Za več o tem glej Maver in Friš 2018.

kot duhovnik nima kaj iskati v politiki, in ga posmehljivo obrekoval, da je »poročen z neko rusko babo«. Čeprav gre očitno za provokativen izpad v gostilniškem okolju, so ga orožniki aretirali, saj je kritika duhovnika v politiki pomenila žalitev enega najvplivnejših slovenskih ministrov in hkrati simbolni napad na vez med Cerkvijo in državo (Kzp VII 898/1936).

Drugi primer predstavlja berač Anton Marucelj s Fale, ki je istega leta grozil, da bo »falsko graščino spremenil v prah«, obenem pa zahteval odstranitev Korošca iz vlade. Čeprav je bil njegov položaj družbeno marginalen in je bila izjava bolj plod osebnega nezadovoljstva kot političnega načrtovanja, je bila vseeno predmet kazenskega pregona. Oblasti so ga obravnavale ne le kot berača in motilca javnega reda, temveč kot posameznika, ki napada simbol državne politike (Kzp VI 930/1936).

Najbolj izrazit primer prepletanja religiozne satire in politične kritike pa predstavlja rokopis z naslovom *Nova veroizpoved*, ki ga je posedoval čevljar Edvard Perklič. V njem je bila oblikovana parodija na krščansko veroizpoved, v kateri je Korošec upodobljen kot božanstvo korupcije in utelešenje propadle Jugoslavije. Besedilo je združevalo bogokletno ironijo in politično kritiko:

»Verujem v vsemogočnega Korošca, stvarnika Jugoslavije, spočetega v Rimu, rojenega v Prlekiji, ki je trpel v semenišču ter nato šel v Beograd, ker sedi na desnici boginje korupcije...« (Kzp X 1241/1936)

Čeprav avtorstvo ni bilo potrjeno, je že samo posedovanje takšnega teksta zadostovalo za ovadbo. S tem se kaže, kako občutljivo je sodstvo reagiralo na satirično povezavo med verskimi in političnimi simboli (Kzp X 1241/1936).

Vsi ti primeri kažejo, da Korošec v očeh ljudi ni bil ločen od svoje duhovniške identitete. Kritika njegove politike je pogosto nastopala v obliki obtožb proti »duhovniku v politiki« ali pa bogokletne satire, ki je izzivala tako cerkveno kot tudi državno avtoriteto. Prav zato so oblasti kritike Korošca obravnavale kot politično subverzivne in jih preganjale, četudi so prihajale od posameznikov brez prave politične teže. Korošec je bil tako v mariborskih sodnih spisih več kot le politik – bil je simbolna figura, katere podoba duhovnika v vladi je slovensko družbo polarizirala in sprožala odzive, ki so se lahko končali tudi pred sodiščem.

Korošec pa ni bil edino področje, kjer se je lomila meja med vero, politiko in državo. Podobne napetosti so se odvijale tudi v mladinskih in športnih društvih, ki so prerasla svoje prvotne kulturno-telovadne okvire in postala prizorišča ideoloških spopadov. Najizraziteje se je ta razkol kazal v rivalstvu med sokolskimi društvi in katoliškimi Orli, kjer je vsakdanja telovadba dobila pomen politične deklaracije in družbenega opredeljevanja.

5. Sokoli in Orli kot prizorišče političnih obračunov

V obdobju med obema vojnama so mladinske organizacije na Slovenskem prerasle

okvire športnega in kulturnega udejstvovanja in postale orodje politične mobilizacije. Najizrazitejši razkol je potekal med liberalno in državno podprto sokolsko organizacijo ter katoliškimi Orli, ki so v slovenskem prostoru predstavljali alternativo uradni ideologiji Kraljevine Jugoslavije.

Sokoli so bili v očeh oblasti simbol jugoslovanske enotnosti, lojalnosti kralju in državnemu redu. Zato so bili pogosti sodni postopki proti tistim, ki so Sokole kritizirali ali jih posmehljivo omalovaževali, saj je oblast takšne napade razumela kot neposredno ogrožanje državne ideologije. Orli so bili s svojim poudarjanjem katoliške vere, slovenske narodne identitete in moralne vzgoje umeščeni v nasprotni tabor. Po njihovi prepovedi leta 1929 so se sodne oblasti usmerile predvsem v kazenski pregon posameznikov, ki so ohranjali vezi z orlovskim gibanjem ali izražali simpatije do njegovega programa (Pavlin 2014; Zec 2015; Troch 2019; Gangl 1931).

Sodni spisi mariborskega okrožja razkrivajo, da so se konflikti med Sokoli in Orli pogosto odvijali tudi na ravni vsakdanjih izjav, lokalnih dogodkov in osebnih sporov. Oblast je v takšnih primerih nastopala kot razsodnik, pri čemer so bili postopki proti kritikam sokolstva bistveno strožji, medtem ko so bili simpatizerji Orlov obravnavani kot subverzivni elementi in politični nasprotniki režima. Posebno vlogo so v teh sporih imeli duhovniki, ki so se kot idejni voditelji in podporniki mladinskih organizacij pogosto znašli v samem središču sodnih postopkov.

5.1 Sokoli kot simbol državne lojalnosti in duhovščina kot njihov kritik

Sokolsko gibanje je nastalo v 60. letih 19. stoletja na Češkem kot telovadno in kulturno društvo, ki je telesno vzgojo povezovalo z narodno-političnim prebujenjem. Cilj ni bil zgolj krepitev telesa, temveč tudi oblikovanje trdnega značaja, domoljubja in zavesti o pripadnosti narodu. Ideja se je hitro razširila po slovanskem svetu in leta 1863 je bilo v Ljubljani ustanovljeno prvo slovensko sokolsko društvo. Sprva je bilo usmerjeno zlasti v narodno prebujanje znotraj habsburške monarhije, a se je v naslednjih desetletjih razvilo v gibanje, ki je s telovadbo, javnimi nastopi in simboliko krepilo narodno zavest in skupinsko disciplino (Balikić Newman in Pojar 2023; Nolte 1993; Jandásek 1932; Evans, Weston in Cornwall 2007; Pavlin in Čustonja 2018).

Po prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske so se slovenski, hrvaški in srbski sokoli združili v Jugoslovansko sokolsko zvezo, ki je v novi Kraljevini SHS dobila posebno politično vlogo. Sprva je bila še vedno društvo, a z močno naklonjenostjo centralistični politiki beograjskega dvora. Z uvedbo šestojanuarske diktature leta 1929 je kralj Aleksander I. gibanje dokončno postavil v središče državne simbolike: Sokoli so tako postali njegov osebni projekt in orodje za utrjevanje enotne jugoslovanske identitete. Telovadni nastopi, množični zleti in parade so dobili pomen državnih proslav, na katerih se je manifestirala lojalnost monarhiji, hkrati pa so Sokoli s svojo organizacijsko mrežo segali globoko v lokalne skupnosti.

Takšna politična in simbolna vloga je sprožala tudi odpor, zlasti pri katoliški duhovščini. Katoliški Orli, ustanovljeni leta 1906 kot konkurenčno telovadno društvo, so v sokolstvu videli sekularno, liberalno in včasih protiklerikalno gibanje, ki je

spodkopavalo cerkveno avtoriteto. Duhovniki so v pridigah in pri verouku vernike pogosto opozarjali, naj se Sokolom ne pridružujejo, kar je oblast razumela kot napad na državno idejo in simbol kraljeve enotnosti. Tovrstne izjave so pogosto privedle do sodnih postopkov proti duhovnikom, pri čemer se verski spor ni presojal kot notranje (tj. cerkveno) vprašanje, temveč kot politični prekršek.

Med leti 1914 in 1940 je v mariborski sodni pristojnosti potekalo vsaj 45 kazenskih postopkov, ki so obravnavali kritične, posmehljive, žaljive ali posredno subverzivne izjave zoper sokolsko organizacijo. Ti postopki razkrivajo pomemben uvid v ideološko funkcijo Sokola v obdobju Kraljevine SHS in pozneje Jugoslavije, pa tudi v odnos med državo, Cerkvijo in posamezniki, ki so se v vsakdanjem govoru ali v okviru religioznih nastopov od sokolske ideologije distancirali. Večinoma gre za posamezne izjave ali simbolna dejanja, ki so bila obravnavana kot kazniva po členih o žalitvi, rušenju javnega reda ali ščuvanju, pri čemer so bili obdolženci pogosto duhovniki, gostilničarji, obrtniki in kmetje. Pomembno je, da so bila ta dejanja razumljena kot napad ne le na sokolsko društvo kot telovadno organizacijo, temveč na simbolno utelešenje državne enotnosti in lojalnosti do režima. V nadaljevanju so predstavljeni posamezni primeri, pri katerih so v ospredju duhovniki in verski spori med katoliško Cerkvijo in sokolskim gibanjem. To je bil dolgoleten, globoko zakoreninjen konflikt, ki je presegal posamezne incidente, saj je bil prežet z ideološkimi, kulturnimi in organizacijskimi nasprotji. Sokoli so predstavljali sekularno, liberalno usmeritev in utelešali centralistično jugoslovansko državno idejo, medtem ko je katoliška duhovščina zagovarjala versko avtonomijo, krepitev narodne identitete ter opozarjala na nevarnost moralnega in verskega razkroja.

Ti spopadi so bili še posebej izraziti na podeželju, saj so se dogajali v majhnih skupnostih, kjer so imeli duhovniki na javno mnenje in družbeno življenje močan vpliv. Vsaka izjava, ki je Sokole povezovala z brezboštvom, moralnim propadom ali protikrščanskimi prepričanji, je lahko služila kot podlaga za kazenski pregon po zakonodaji, namenjeni zaščiti javnega reda in državne ideologije.

Obtožbe se pogosto nanašajo na pridige, verouk ali zasebne pogovore, kjer so duhovniki – včasih pa tudi laični verniki – Sokole odkrito označevali za ‚brezbožne‘, ‚protikrščanske‘ ali ‚moralno kvarne‘. Taka retorika je izhajala iz zavestnega nasprotovanja liberalnemu in centralističnemu značaju sokolstva, ki ga je Cerkev dojemala kot grožnjo svoji avtoriteti in verskemu življenju skupnosti.

Za državo pa so bile te izjave nevarne iz drugega razloga – oblasti so jih razumele kot neposreden napad na simbol jugoslovanske enotnosti in lojalnosti kraljevi oblasti. Tako je prišlo do stanja, ko je verska kritika postala politično dejanje, vredno sodnega pregona. To pojasnjuje tudi, zakaj so spisi o Sokolih – v primerjavi z Orjuno – v precejšnji meri podeželski: konflikt je bil namreč v temelju kulturno-verski, a je v pravnem okviru dobil izrazito politično dimenzijo.

5.1.1 ‚Črvice fige‘ in izključitev iz Marijinih družb

Na božični večer leta 1930 je v cerkvi v Cerkvenjaku odmevala pridiga, ki je kmalu postala predmet kazenskega pregona. Župnik Franc Škof je staršem svetoval,

naj otroke pošiljajo k večernicam, »ne pa k Sokolom«, ki jih je slikovito označil za »črvive fige« in »nekristjane«. Njegove besede so bile jasen odmev klerikalnega odpora do gibanja, ki ga je Cerkev dojemala kot brezbožno in politično nevarno.

Spor se je še poglobil naslednje leto, ko je na shodu Marijinih družb župnik iz članstva izključil dekleta, ki so bila pri Sokolih, in to z utemeljitvijo, da so njihove kopalne obleke za katoličanke neprimerne. Dogodek je med verniki povzročil precejšnje razburjenje, nekaj udeležencev pa se je odločilo za prijavo župnikovih besed in dejanj oblastem.

Proces, ki je sledil, ni bil osredotočen zgolj na vprašanje oblačil ali družbenih navad, ampak je nosil močno politično sporočilo. Duhovnikove pridige in organizacijske ukrepe so oblasti namreč razumele kot sistematičen poskus spodkopavanja ugleda Sokolov, ki so bili v očeh režima nosilci jugoslovanske državne ideologije. Sodba mu je naložila pogojno denarno kazen v višini 1800 dinarjev, s preizkusno dobo dveh let – opozorilo, a ne najostrejša sankcija, morda tudi zaradi njegovega položaja v skupnosti.

Primer nazorno kaže, kako so se verski in politični spori prepletali na ravni vsakdanjega življenja: cerkvena prižnica je postala prostor ideološkega boja, cerkvene organizacije pa polje, kjer so se lomila kopja med tradicijo in državno lojalnostjo (Kzp V/3620/1931).

5.1.2 Vztrajni nasprotnik Sokolov v Apačah

Kaplan Jožef Kranjc, rojen leta 1876 v Radislavcih, se je v sodnih spisih pojavil že leta 1932, ko je v Voličini pri verouku in pogovorih z mladimi svaril, naj se ne udeležijo sokolske prireditve s tamburaškim zborom, saj jim bodo »vzeli vero«. Sokolskemu pozdravu »zdravo« je nasprotoval z besedami, da je to »pozdrav za hlapce«, in zahteval uporabo pozdrava »hvaljen Jezus«. Zaradi ovadbe staroste Milana Goriška je bil obsojen na en mesec zapore in 500 dinarjev kazni (Kzp V/1399/1932).

Tri leta pozneje se je znova znašel pred sodiščem, tokrat zaradi izjav na avtobusu iz Gornje Radgone proti Apačam. Po pričevanju navzočih je trdil, da so se v Jugoslaviji zbirali podpisi za Hitlerja in Habsburžane, za kar naj bi bili krivi »naši Sokoli« in minister Kramer, rekoč: »Naši Sokoli so nas tako daleč spravili.« Njegove besede so slišali učiteljica Milica Zamuda, rečni mojster Franc Smrekar in uradnik Simčič. Kranjc je zanikal, da bi omenjal Sokole, učiteljica je izjavila, da je bil vinjen in da ni jasno slišala, medtem ko je bil Smrekar, s katerim Kranjc ni bil v dobrih odnosih, glavna priča. Zaradi nejasnih pričevanj in osebnih zamer je bil župnik oproščen (Kzp VII/722/1935).

Oba primera kažeta na Kranjčevo dosledno in večletno nasprotovanje Sokolom, ki se ni omejevalo le na verske ali simbolne vidike, temveč je vključevalo tudi politične obtožbe v času, ko so bile omembe Hitlerja in Habsburžanov posebej občutljive. Hkrati pa ponazarjata, kako so na izid sodnih postopkov vplivali osebni odnosi in spori med posamezniki.

5.1.3 Poslanica banske uprave proti pastirskemu pismu

Pregon duhovnikov zaradi nasprotovanja Sokolom se zaostri po svečnici leta 1933. Kraljevska banska uprava Dravske banovine je namreč 4. februarja 1933 izdala okrožnico, naslovljeno na ravnateljstva meščanskih in učiteljskih šol, ravnateljstva srednjih šol ter na mestne, okrajne in krajevne šolske nadzornike (Kzp VII 1349/33). Povod zanjo je bilo pastirsko pismo škofovske konference v Zagrebu, izdano 17. novembra 1932 in brano v večini slovenskih župnij 8. januarja 1933. V pastirskem pismu so škofje ostro nastopili proti sokolstvu in njegovemu ustanovitelju dr. Miroslavu Tyršu, kar je banska uprava označila kot napad, poln neresničnih očitkov. Ti naj bi bili ovrženi z uradno okrožnico, izdano v imenu državnih oblasti.

V okrožnici je banska uprava poudarila, da je Savez Soko Kraljevine Jugoslavije ustanovljen z zakonom z dne 5. decembra 1929 in da ta zakon določa njegovo nalogo – telesno in moralno vzgojo državljanov ter vzpostavljanje viteške organizacije, ki povezuje državljane kraljevine. Sokolstvo naj bi bilo po zakonu odprto vsem državljanom, tako tudi učencem narodnih, meščanskih, srednjih in učiteljskih šol, njegovo delovanje pa da temelji na spoštovanju državnih zakonov, reda in discipline. Banska uprava je v nadaljevanju zapisala, da morajo šolstvo, učitelji in dijaki v sokolskih vrstah dejavno sodelovati ter spoštovati vse veljavne odredbe, ki zadevajo sokolsko delo. Organizacija Sokol Kraljevine Jugoslavije je bila opisana kot gibanje, ki s trdnim in nesebičnim delom jugoslovanski narod dviga v moralnem in telesnem pogledu, širi bratstvo in slogo ter utrjuje narodno in državljansko zavest. Sokolstvo naj bi ne poznalo sovraštva in delitev, ampak učilo narodno edinstvo, spoštovanje verskega prepričanja vsakega posameznika ter gojilo vse, kar je dobrega in plemenitega. Okrožnica je šolstvu naložila, naj sokolsko dejavnost podpira, mladino pa spodbuja k vključevanju v društva, saj da Sokolstvo vzgaja v duhu jugoslovanskega narodnega in viteškega ideala. Ob koncu je banska uprava navedla še besede kralja Aleksandra I. na praznovanju sokolskega leta v Beogradu leta 1930 – da naj bo »Sokol Kraljevine Jugoslavije zdrav vzgojevalec mladine, boronik bratstva in ljubezni, bojevnik velike jugoslovanske misli in nosilec viteškega ter nacionalnega duha« (Kzp VII 1349/33). Okrožnica, ki jo je podpisal ban dr. (Drago) Marušič, je bila poslana šolskim oblastem z navodilom, naj se prebere učiteljskemu zboru in po potrebi tudi razloži učencem v vseh šolah. A vsi duhovniki banski poslanici niso sledili, temveč so ostali zvesti opozorilu iz škofovskega pastirskega pisma.

5.1.4 »Prišli bodo s krampi nad cerkev«

V Črni je po banski poslanici kaplan Adolf Adamič med veroukom denimo otroke svaril, da bodo Sokoli »prišli s krampi nad cerkev«, s čimer je želel ponazoriti njihovo domnevno brezbožnost in sovražnost do Cerkve. Napetosti je stopnjeval tudi izven učilnice: po cerkveni slovesnosti v Podpeci je pozval k petju pesmi »Slovenec sem« in ob tem dodal, da »se s Srbi ne da živeti«, kar je pomenilo neposredno zavračanje jugoslovanske državne skupnosti. Take izjave so oblasti razumele kot odkrito nasprotovanje tako sokolski ideologiji kot samemu temelju državne enotnosti.

Sodni senat mu je naložil denarno kazen v višini 500 dinarjev, kar je bilo glede na politično občutljivo vsebino njegovih besed razmeroma blago – verjetno zaradi njegovega duhovniškega statusa. Primer razkriva, kako sta se klerikalni odpor in protidržavna retorika prepletala ter kako je oblast duhovnikovo avtoriteto razumela kot posebej nevarno, saj so njegove besede imele vpliv na mlajše generacije (Kzp XII/861/1933; Kzp VII/1433/1933).

5.1.5 Žalitev Sokolov z verskimi in etničnimi opazkami na svatbi

V istem času leta 1933 je na Velki med svatbo v gostilni Antona Jaušnika prišlo do incidenta, pri katerem je organist Maks Kramberger Sokole javno žalil. V družbi je članom Sokola rekel: »Vi Sokoli ste protestanti, najboljše je, da greste gori k župniku in se daste prepisati iz katoliške v protestantsko knjigo oz. da prestopite k protestantom ali k judom. Če ste katoličani, pokažite mi vaša pravila.« Takšne besede, izrečene v zaprtem lokalnem okolju, kjer je bil organist pomembna in vplivna osebnost, so dobile politično razsežnost. Sokolski član Štefan Weingerl je zaradi teh izjav podal ovadbo, sodišče pa jih je prepoznalo kot napad na Sokole in posledično na jugoslovansko ideologijo, tako da je bil Kramberger zaradi povzročitve »nesporazumljenja zoper državno ustanovo Sokola kraljevine Jugoslavije« obsojen na plačilo 1000 dinarjev Državnega kaznilnega sklada. Višina kazni odraža resnost žalitev, še posebej zaradi vključitve verskih obtožb, ki so dodatno zaostrovale odnose med klerikalnimi in sokolskimi krogi na podeželju. (Kzp V/519/1933)

5.1.6 Verske obsodbe Sokolov pri spovedi

Prav tako leta 1933 je na Studencih kapucin Viktor Šivavec, znan kot pater Viktorin, rojen leta 1896 v Strmcu pri Krškem, med velikonočno spovedjo učencu dejal, da so Sokoli »antikristi« in »antislovenci«. Po navedbah ovadbe mu je odvezo podelil le s težavo; besede so bile razumljene kot neposreden napad na sokolsko organizacijo in njeno idejno zaledje. Primer je bil občutljiv tudi zato, ker so bile izjave izrečene v okviru spovedi, na katero se je Šivavec v obrambo skliceval, navajajoč načelo molčečnosti. Sprva je bil oproščen, a je tožilstvo doseglo ponovno sojenje. V ponovljenem postopku je bil obsojen na sedem dni zapore in 420 dinarjev denarne kazni, pogojno za eno leto. Primer razkriva, kako so tudi zasebni in zaupni zakramenti lahko postali prizorišče politično obravnavanih izjav, in ponazarja ostrino spora med katoliško Cerkvijo in sokolskim gibanjem na Studencih (Kzp VII/977/1933).

V Slovenski Bistrici pa je zaradi svojega odkritega nasprotovanja Sokolom tarča kazenskega pregona postal župnik Ivan Šolinc. Tudi pri njem je bil povod za kazenski pregon neupoštevanje poslanice banske uprave, ki se je odzivala na pastirsko pismo, ki je opozarjalo, da sokolske dejavnosti učence odvrčajo od obiskovanja maše. A župnik Šolinc poslanici banske uprave ni nameraval slediti, ampak je ostal zvest pastirskemu pismu, ki ga je s prižnice prebral nekaj tednov prej. Sokolom je še naprej očital škodljiv vpliv na mladino in njihovo neskladnost s katoliškimi vrednotami. Učenec, ki je bil pri njem pri spovedi aprila 1933, je denimo pričal, da je spovednika vprašal, ali je biti Sokol greh, ta pa mu je odgovoril: »Sokoli so antikri-

sti in antislovenci. Sokol Kramer nas prodaja v Beograd Srbom. Če hočeš odvezo, moraš odstopiti od Sokola.« Ker je učenec odklonil in rekel, da bo šel po odvezo k drugemu spovedniku, mu jo je Šolinc vendarle dal, a z opozorilom, naj dobro pazi, da ga Sokoli ne bodo zapeljali. Drug učenec je pričal, da je zaradi sokolskega tečaja zamudil k maši, pri čemer se je župniku prišel posebej opravičiti, ta pa ga je vseeno vpisal v knjigo manjkajočih z vprašanjem »Ali te bo Sokol zveličal?«. Oblasti so njegovo ravnanje razumele kot poskus spodkopavanja ugleda organizacije, ki je bila v očeh režima simbol jugoslovanske enotnosti in državne lojalnosti. Sodišče mu je naložilo globo 1500 dinarjev, vendar pogojno za dve leti, kar nakazuje, da je bil vpliv njegove besede v lokalni skupnosti prepoznan, a da so bile hkrati upoštevane olajševalne okoliščine njegovega duhovniškega položaja (Kzp VII/1349/1933).

5.1.7 Incident na veselici v Šentilju

Septembra 1935 je šentiljsko dvorišče osnovne šole postalo prizorišče napetega obračuna med sokolskim in cerkvenim taborom. Med veselico, ki jo je priredila sokolska četa, se je okrog polnoči pojavila skupina cerkvenih pevcev, ki jo je vodil kaplan Anton Raušel. Vzklikali so »Živela svoboda!« in prekinili program, s čimer so hitro pritegnili pozornost zbranih.

Ko se je banovinski zdravnik dr. Sentočnik skušal z Raušlom rokovati, je kaplan to ostro odklonil: »Barabam jaz roke ne dam,« nato pa Sokole označil za »smrkavce, lažnivce, hinavce«. Incident je še dodatno podžgalo, da sta Raušel in organist Avgust Rakuša vztrajno zavračala nadaljnje sodelovanje, hkrati pa naj bi s svojimi pripombami in vedenjem namenoma povzročala zmedo na prireditvi.

Oblasti so v takšnih izpadih videle načrtno spodkopavanje ugleda Sokolov, ki so bili uradni simbol jugoslovanske enotnosti, ter grožnjo javnemu redu. Sprva je bilo osumljenih kar 24 oseb, a se je kazenski pregon na koncu osredotočil zgolj na Raušla in Rakušo. Zaradi pomanjkanja zanesljivih dokazov in ker pri dogodku ni prišlo do hujših posledic, se je postopek končal brez obsodbe (Kzp X/1126/1935).

Sodni primeri iz mariborskega sodnega okrožja torej jasno razkrivajo, da so bili Sokoli v očeh oblasti nedotakljiv simbol jugoslovanske državne ideologije, vsaka kritika njihovega delovanja pa razumljena kot politična provokacija. Besede duhovnikov in cerkvenih sodelavcev – od pridig in spovedi do izjav na javnih prireditvah in celo v zasebnih pogovorih – so pogosto presegale okvire verskega nagovora in bile zato obravnavane kot neposredni napadi na temelje državne enotnosti.

Obravnavani sodni postopki kažejo, da so bile kazni razmeroma nizke – od denarnih glob in pogojnih kazni do kratkih zapornih sankcij. Toda tudi tam, kjer so se postopki končali brez obsodbe, je že sam sodni pregon deloval kot opozorilo in kot mehanizem nadzora nad duhovščino. Oblast je s tem jasno sporočala, da bo ugled Sokolov kot državotvorne organizacije strogo varovala in da bo vsako odkrito nasprotovanje klerikalnega tabora obravnavano kot politično sporno dejanje.

Skupna značilnost vseh zadev je, da besede duhovščine niso bile razumljene kot osebna mnenja, temveč kot sporočila z močno moralno in družbeno težo ter vplivom na mlajše generacije in širšo skupnost. V tem smislu sodni spisi pomenljivo odražajo, kako se je konflikt med katoliško Cerkvijo in državno ideologijo Kraljevine Jugoslavije odvijal tudi na ravni lokalnih sporov, kjer so bili tudi duhovniki ena od tarč represivnega aparata.

Toda zgodba se s tem ne zaključí. Če so bili Sokoli varovani kot državno lojalno gibanje, je bil njihov ideološki antipod – katoliški Orli – obravnavan kot nevarna opozicija. Medtem ko je oblast kritike sokolstva kazensko preganjala, pa je podpornike Orlov zasledovala in obravnavala kot subverzivne elemente. V nadaljevanju zato osvetljujemo sodne spise, ki razkrivajo, kako je podpora prepovedani orlovski organizaciji – posebej v podeželskih skupnostih, kjer je bila vez s Cerkvijo najmočnejša – služila kot povod za kazenske postopke in orodje nadzora nad klerikalnim taborom.

5.2 Duhovščina in prepovedani Orli: kazenski pregon cerkvene mladine

Če so Sokoli v Kraljevini Jugoslaviji pomenili uradno zaščiten in državno podprt steber jugoslovanske enotnosti, so bili njihovi glavni ideološki nasprotniki – katoliški Orli – globoko zakoreninjeni v župnijah in katoliškem družbenem življenju. Orli so svojo identiteto gradili na povezovanju telesne vadbe z versko vzgojo in krščansko moralo, njihovo delovanje pa je bilo tesno povezano z rimskokatoliško Cerkvijo in posameznimi duhovniki, ki so v organizaciji prevzemali vodilne vloge.⁴

Po uvedbi šestojanuarske diktature leta 1929 so bili Orli razpuščeni in označeni kot politično nezaželeni. Za oblast so predstavljali nevarno konkurenco Sokolom, ki so po tem letu postali edina dovoljena mladinska telovadna organizacija in hkrati simbol jugoslovanske enotnosti. Prepoved je na podeželju, kjer so Orli delovali v župnijskih strukturah, pomenila neposreden poseg v družbeno tkivo. Duhovniki so se nenadoma znašli v vlogi nadzorovanih oseb – vsaka njihova beseda, simbolna gesta ali podpora mladini, ki je želela ohranjati orlovsko tradicijo, pa je lahko sprožila sodni postopek.

Sodni spisi iz mariborskega okrožja v letih 1930–1934 ponazarjajo, da so oblasti naklonjenost Orlom dojemale kot politično provokacijo. Kaplan Mirko Geratič je bil leta 1930 obtožen, da je osnovnošolce nagovarjal k izstopu iz sokolske čete, pri čemer naj bi Sokole označil za »brezverce« in »boljševike« – čeprav je bil na koncu zaradi pomanjkanja dokazov oproščen (Kzp/1477/1930). Tudi organist Janko Rakuša iz Sv. Marjete ob Pesnici se je leta 1933 znašel pred sodiščem zaradi obtožbe, da je na orgle zaigral orlovsko himno. Sam je sicer trdil, da je šlo za Wagnerjevo skladbo, toda oblasti so v tem videle politično provokacijo. Ker pa dokazov za naklep ni bilo dovolj, je bil oproščen (Kzp VI/106/1933).

Dijak mariborske klasične gimnazije Ivan Krajnc (rojen leta 1914 v Šmarjah pri Jelšah) je bil obtožen razpečevanja letaka z naslovom „Mladina mladini“. Besedi-

⁴ Več o tem Grašič in Matjašič (2006).

lo je vsebovalo ideološki poziv mladim, naj ostanejo zvesti katoliški veri in krščanski vzgoji in da naj zavračajo »brezbožne« vplive v mladinskih društvih. Ovadbo je podal njegov mlajši sostanovalec, ki je letak našel in ga izročil oblastem, kar kaže na ozračje medsebojnega nadzora tudi v zasebnih prostorih. Krajnc je posest letaka priznal, a zanikal, da bi ga sam razpečeval. Postopek je bil ustavljen, najverjetneje zaradi njegove mladosti in ocene, da dejanje ni imelo resne politične teže (Kzp X/1203/1933).

Še bolj zgovoren je primer že omenjenega čevljarja Ivana Habjaniča iz Noršincev, ki je po atentatu na kralja Aleksandra izjavil, da bi morala oblast preiti »v roke cerkvenih oseb« in da je čas za ponovno ustanovitev Orlov. Zaradi teh izjav je bil obsojen na 75 dni zapora, kar potrjuje, da so bile povezave med Cerkvijo, orlovsko ideologijo in politično kritiko za režim posebej nevarne (Kzp V/1344/1934).

Pregled teh primerov kaže, da Orli po letu 1929 niso izginili, temveč so kot simbol in kot ideja, ki je bila v lokalnih skupnostih tesno vezana na Cerkev in njene predstavnike, preživeli. Oblasti so bile zato pozorne na vsakršne oblike simbolne ali praktične podpore, še posebej kadar so izhajale iz župnijskega okolja. Duhovniki in cerkveni sodelavci so tako postali ključni akterji v konfliktu, v katerem je bila naklonjenost Orlom razumljena kot izraz politične nelojalnosti in protidržavne drže.

5.3 Sklepna primerjava: duhovščina med Sokolom in Orlom

Sodni spisi mariborskega okrožja iz tridesetih let razkrivajo dve različni, a povezani poti, po katerih so se duhovniki znašli pred sodiščem. V primeru Sokola je bil pregon usmerjen predvsem proti klerikom, ki so si drznili organizacijo, njene člane ali njeno idejno ozadje javno kritizirati. Ker so bili Sokoli uradni simbol jugoslovanske enotnosti in državne lojalnosti, je bila žalitev njihovega ugleda razumljena kot napad na same temelje državne ideologije. Duhovnikova beseda – bodisi na prižnici, pri spovedi ali pa celo v zasebnem pogovoru – je v očeh oblasti pridobila politično težo, ki jo je bilo treba nadzorovati in sankcionirati.

Pri Orlih je bila slika obrnjena. Ker so bili po letu 1929 prepovedani, je vsak znak naklonjenosti njihovi ideologiji veljal za protidržavno dejanje. Pregon ni bil usmerjen v diskreditacijo nasprotnikov, temveč v utišanje tistih, ki so z orlovskim gibanjem hoteli ohraniti vez – največkrat prav v cerkvenih krogih, kjer so Orli imeli svoje zaledje. Če so bile kritike Sokolov obravnavane kot kaznivo spodkopavanje državnega simbola, pa je bila podpora Orlom prepoznana kot vztrajanje pri prepovedani, klerikalno obarvani opoziciji.

V obeh primerih je bila skupna točka duhovščina. Njihov vpliv na vernike in mladino je oblast razumela kot nevarno politično orožje, ki bi lahko spodkopalo jugoslovansko enotnost. Zato so bili duhovniki – bolj kot drugi izobraženci – redno tarča sodnih postopkov: bodisi zaradi kritik Sokolov bodisi zaradi simpatij do Orlov. V sodnih spisih se tako zrcali osnovna napetost tega časa: spopad med državno ureditvijo in cerkvenim pravom, med državno ideologijo in cerkveno avtoriteto, ki je v vsakdanjih konfliktih dobil zelo konkretno, pravno obliko.

Sodni postopki, povezani z Orli, razkrivajo, kako globoko je bila katoliška mladi na vpeta v spopad med klerikalnim in državnim taborom. Konflikt med Sokoli in Orli pa ni bil zgolj političen, temveč je odpiral tudi širša vprašanja verske pripadnosti in državne lojalnosti. Podpora Orlom je bila v očeh oblasti nevarna prav zato, ker je bila tesno povezana z duhovščino in katoliško vero, kar je dodatno krepilo vtis, da gre za ideološko nasprotovanje temeljem jugoslovanske državne ureditve.

Toda verska vprašanja se niso kazala samo v obliki prepovedanih mladinskih organizacij. V času, ko vera in država nista bili ločeni, je verska pripadnost sama po sebi pomenila politično stališče. Zato so se sodni postopki pogosto vrteli okoli bogokletja, verskih žalitev ali sporov med različnimi verskimi skupnostmi. Prav ti primeri, ki so segali od napetosti med katoličani in protestanti do kritik pravoslavne vere in pregona Jehovovih prič, tvorijo osrednje jedro naslednjega poglavja o verskih sporih in pregonih v mariborskem sodnem okrožju.

6. Verski spori in pregoni v mariborskem sodnem okrožju

Z oblikovanjem Kraljevine SHS in kasneje Kraljevine Jugoslavije je verska slika v SV Sloveniji postala bistveno bolj pestra kot prej. Združitev s Kraljevino Srbijo, priključitev Prekmurja in priseljevanje javnih uslužbencev iz južnih delov države na Štajersko so prinesli večjo prisotnost pravoslavne vere, ki sta ji pripadala tudi kralj in kraljica. Do tedaj povsem katoliški prostor se je moral prilagoditi sobivanju s protestantsko in pravoslavno skupnostjo ter z manjšimi verskimi gibanji, kot so Jehoveve priče.

Ta sprememba pa ni bila občutljiva zgolj demografsko, temveč tudi politično in kulturno. Izjave, ki so omalovaževale pravoslavno vero ali katoliško Cerkev, še posebej če so se dotikale monarha, njegovih političnih zaveznikov ali cerkvenih dostojanstvenikov, so bile pogosto obravnavane kot napad na samo državno ureditev. V sodnih spisih mariborskega okrožja najdemo več primerov, kjer so bili obdolženci preganjani zaradi bogokletja, verske nestrpnosti ali širjenja prepovedane verske literature. Ti primeri razkrivajo, kako tesno sta bili v tem obdobju prepleteni verska pripadnost in lojalnost državi.

6.1 Bogokletje in žalitve katoliškega klera

Leta 1925 je v Mariboru odmeval primer brata in sestre, Friderika in Ljudmile Weitzl, ki sta bila obtožena bogoskrunstva. Po jutranji maši sta 14-letnik in 17-letnica hodila za duhovnikom, ki se je vračal v župnišče, in se pri tem smejala. Župnik, ki je menil, da sta se posmehovala njemu osebno in svetosti njegovega poslanstva, ju je ovadil. Brat in sestra sta trdila, da sta se smejala nekemu, ki se je na trg pripeljal z monociklom, in da duhovnik sploh ni bil predmet njunih šal. Mlada Mariborčana sta bila po posredovanju nadrejenega duhovnika oproščena, saj je bila ovadba umaknjena (Vr X 994/25).

Poseben odmev je istega leta imel tudi primer hlapca Ignaca Cvetka iz Tišine. Ta se je med procesijo s pokopališča proti cerkvi peljal z vozom, na katerem je imel sodčke piva. Namesto da bi počakal, da verniki odidejo mimo, je z vozom zapeljal kar skozi procesijo – leže na sodčkih, s cigareto v ustih – in se vedel nedostojno. S tem je po oceni oblasti žalil čustva vernikov in cerkveno prireditel, zato ga je župnik ovadil. Sodišče mu je izreklo tri tedne strogega zapor s težkimi pogoji: dvakrat tedensko trdo ležišče, dva dneva posta in en dan samice (Vr VIII 782/25).

Primer a ponazarjata, da v Kraljevini SHS/Jugoslaviji nelojalnost ni bila razumljena samo kot politična, temveč tudi kot verska kategorija. Država je z inkriminacijo bogoskrunstva kazensko varovala ne le avtoriteto posvetnih oblasti, temveč tudi svetost vere in položaj Cerkve, ki je bila z državnim redom tesno prepletena. Posledično so bila dejanja, kot so smeh za duhovnikom ali neprimerno vedenje med procesijo, razumljena kot spodkopavanje širšega družbenega in moralnega reda. Stroga kazen za hlapca Ignaca Cvetka razkriva, da je bila tudi verska nelojalnost pojmovana kot politična nevarnost, ki jo je bilo treba zatreti s podobno odločnostjo kot neposredno kritiko kralja ali države.

6.2 Katoliško–protestantski spori

V Prekmurju, kjer so živeli številni protestanti, so se po priključitvi območja Kraljevini SHS pojavile napetosti glede verskih pravic. Leta 1926 je prišlo do spora v Šalovcih, ko so katoličani dobili nov zvon. Gerent občine je poskrbel, da ga je prišel blagosloviti katoliški duhovnik Jožef Klekl. To je razjezilo večinsko protestantske občane, ki so menili, da bi moral zvon blagosloviti tudi pastor. Dodatno je bil res povabljen še protestantski duhovnik iz Hodoša, a spor se s tem ni končal.

Na občinskem sestanku so protestantski odborniki, med njimi tudi Aleksander (Šandor) Herceg, 60-letni občinski odbornik in posestnik, gerenta verbalno napadli: »Kaj si ti tem šmrklavim popom pustil zvon blagosloviti? Tvojega papinskega boga, šamlavega, baklovega, hitni cigan.« V spisu je obsežno opisana tudi razdelitev štirih majhnih zvonov v občini, od katerih naj bi trije pripadali protestantom, eden pa katoličanom, a načeloma vendar vsi vsem. Gerenta Štefanca je zadeva tako razjezila, da je vložil ovadbo. Herceg je bil obsojen na 300 dinarjev denarne kazni (Vr VIII 748/26).

Primer iz Šalovcev kaže, da so verske napetosti v Prekmurju po priključitvi območja Kraljevini SHS hitro dobile tudi politično razsežnost. Zvon kot simbol skupnosti in verske pripadnosti je postal predmet spora, v katerem so se prepletale verske identitete, občinski interesi in vprašanje lojalnosti državi. Obsodba Aleksandra Hercega razkriva, da je oblast z varovanjem katoliškega obreda posredno podpirala prevladujočo vero in s tem tudi politično usmeritev, kar je bilo dojet kot zanemarjanje pravic luteranske skupnosti. Tudi v tem primeru se potrjuje, da je bila nelojalnost Bogu, Cerkvi ali verskim simbolom razumljena kot oblika politične nelojalnosti, ki jo je država preganjala podobno kot neposredno kritiko kralja in režima.

6.3 Odnos do pravoslavne vere

Z nastankom Kraljevine SHS je pravoslavna vera postala del verskega življenja na Štajerskem. Nekateri katoličani so jo sprejemali s pridržkom, kar se je pogosto kazalo v žaljivih izjavah.

Poleti 1926 je v gostilni v Bučkovcih Neža Kolmanič, nepismena vdova iz Sv. Trojice, po dveh kozarcih vina izjavila:

»Scheiss der Hund auf den König und die Königin. Kralj od nas živi, a ne mi od njega... Aleksander si med nas ne upa, ker je druge vere, Franc Jožef pa je prišel.«

Izjava, da si kralj »ne upa med nas, ker je druge vere«, se je neposredno nanašala na pravoslavno vero kralja Aleksandra. Ko so prišli orožniki, se je Kolmaničeva odhoda branila in jih žalila z besedami »biriči«. Zaradi predhodnega zdravljenja v umobolnici Feldbach je bila oproščena (Vr VIII 783/26).

V začetku leta 1939 je v Pesserlovi gostilni na Ptuj prišlo do incidenta po pravoslavnem božičnem sprevodu. Na Ptuj rojeni fotograf Maks Kores je učitelju Mirku Majcnu dejal: »Tudi vi spadate k tem kumanatim Turkom. V par mesecih pride Hitler.« Izraz ,kumanati Turki' je bil za pravoslavce žaljiv in povezan s prepričanjem, da so v tradicionalno katoliškem okolju tujci. Kores je bil znan po posmehu jugoslovanski vojski in naklonjenosti nacizmu. Obsojen je bil na osem mesecev zapora, a je pobegnil v Avstrijo (Kzp VII 384/39).

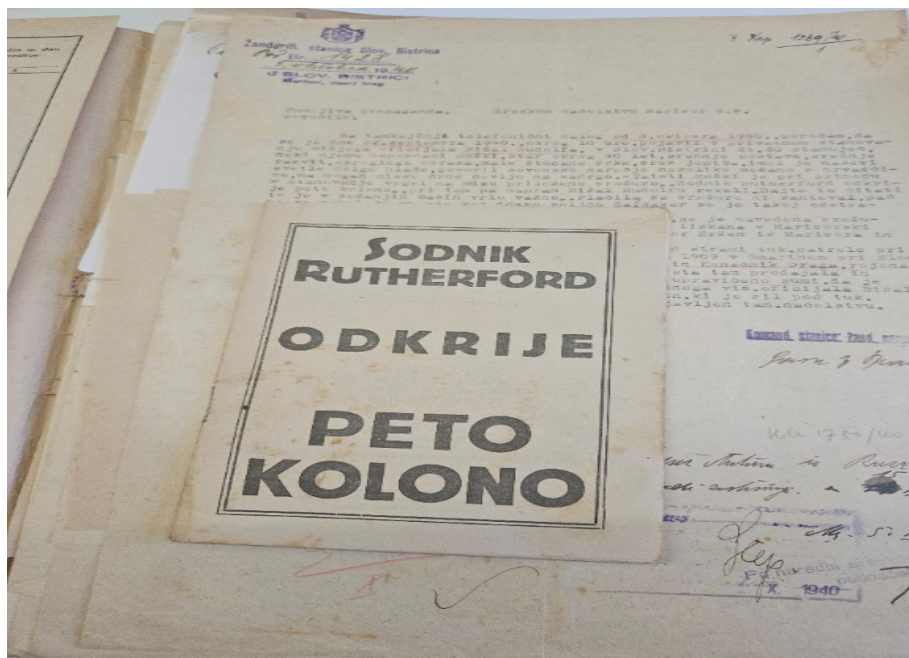
Primer Neže Kolmanič ponazarja, kako je bila pravoslavna vera kralja Aleksandra za del katoliškega prebivalstva na Štajerskem element tujosti in nezaupanja. Zato je kritika kralja zaradi njegove verske pripadnosti pomenila več kot osebni izpad – šlo je za izraz politične nelojalnosti, ki je v verski razliki našla dodatno oporo. V primeru Maksa Koresa pa je skoraj petnajst let pozneje ista tema dobila povsem drugačen okvir: žalitev pravoslavcev se prepleta s simpatijami do nacistične Nemčije in pričakanjem njenega prihoda. Oba primera kažeta, da odnos do pravoslavja ni bil zgolj versko vprašanje, temveč predvsem politični simbol, skozi katerega so se artikulirali odpor do jugoslovanske države, srbske prisotnosti in same monarhije.

6.4 Jehovove priče in prepovedana verska literatura

Jehovove priče so se v času Kraljevine Jugoslavije večkrat znašle v navzkrižju z oblastmi. Njihova verska doktrina je zahtevala dosledno nevtralnost v političnih zadevah, zavračanje vojaške službe in prisege ter kritiko vseh oblik politične in cerkvene oblasti. Takšna stališča so bila v obdobju, ko sta vera in država delovali tesno povezano, razumljena kot neposredna grožnja državnemu redu.

V mariborskem sodnem okrožju sta leta 1940 izstopali dve zadevi, povezani s širjenjem jehovske literature, vezani na pisateljsko in govorniško dejavnost takratnega voditelja Jehovovih prič Josepha Franklina Rutherforda.

Prva in najbolj odmevna je bila zadeva Rudolfa Kaleja, ki je poleti 1940 prevedel angleško brošuro *Judge Rutherford Uncovers Fifth Column* (Sodnik Rutherford raz-

Slika 1: Sporna brošura, spis Anton Papež, vir: PAM, foto JH.

kriva peto kolono) v slovenščino. Delo, ki je izšlo istega leta v ZDA, je ostro kritiziralo Rimskokatoliško Cerkev in jo obtoževalo sodelovanja s fašističnimi režimi v Evropi, zlasti z Mussolinijevo Italijo in Hitlerjevo Nemčijo. Rutherford je v svoji bojeviti retoriki trdil, da Cerkev deluje kot »peta kolona« – skrita notranja sila, ki podpira totalitarne režime in iz ozadja spodkopava resnično svobodo vesti. Brošura je vojno zavračala kot nezdržljivo s krščanskimi načeli in pozivala k popolnemu nevpletanju v politične spore.

Kale je prevod opravil julija 1940 in pri Ljudski tiskarni v Mariboru naročil tisk 5000 izvodov, ki jih je nato razposlal somišljenikom po Dravski banovini. Sam je ob zaslišanju priznal, da gre za »realno kritiko RKC«, proti kateri se je po njegovem mnenju treba boriti. Pojasnil je, da izraz »peta kolona« pomeni tiste, ki iz ozadja in zahrbtno podpirajo sovražnika in tako državo vodijo v pogubo. Oblasti so brošuro označile za grožnjo nacionalni varnosti in enotnosti, saj je neposredno napadala Cerkev, ki je bila pomemben steber režima. Obenem so brošuro tudi uradno prepovedale (Kzp 1086/40).

V postopku je bil zaslišan tudi Viktor Eržen, novinar in predstavnik tiskarne, ki je zanikal kakršnokoli odgovornost, saj naj v tiskarni naročil ne bi vsebinsko preverjali, ampak so vso odgovornost nosili naročniki. Sodba je bila izdana 2. aprila 1941: Kale je bil obsojen na 600 dinarjev denarne kazni, pogojno za eno leto (Kzp 1086/40).

Druga zadeva iz istega leta je zadevala Antona Papeža, prodajalca jehovske literature iz Razvanja, ki je ponujal brošuro *Sodnik Rutherford*. Gre za delo, ki je v

milejši obliki prav tako izražalo Rutherfordove poglede na Cerkev in državo, poučarjalo bližino božjega kraljestva in nujnost odklanjanja sodelovanja v državnih institucijah, vključno z vojsko. Papeža je ovadil stanovalec, h kateremu je prišel brošuro prodajat na dom; ovadbo je podal na žandarski postaji v Slovenski Bistrici. Kljub ovadbi obtožnice niso vložili (Kzp 1389/40).

Obe zadevi sta pokazali, kako občutljivo je bilo vprašanje verske propagande v času, ko so oblasti vse publikacije z versko ali politično vsebino strogo nadzirale. Jehovove priče so s svojo neomajno kritiko državnih in cerkvenih institucij izzvale dvom v lojalnost državi, kar je v obdobju naraščajoče politične napetosti tik pred drugo svetovno vojno pogosto vodilo v sodne postopke, tudi če so se ti končali brez obsodbe.

Verske zadeve v mariborskem sodnem okrožju med obema vojnama razkrivajo, kako neločljivo so bile povezane vera, politika in nacionalna identiteta. Spor med katoličani in protestanti, nezaupanje do pravoslavcev, pregon Jehovovih prič in kaznovanje bogokletja kažejo na občutljivost oblasti za vsakršno poseganje v versko sfero, ki je bila hkrati del državne ideologije.

7. Sklep – duhovščina kot politično nelojalni element v očeh države

Raziskava sodnih spisov mariborskega okrožja potrjuje začetno tezo: duhovščina je bila v obdobju med obema vojnama v očeh oblasti pogosto razumljena kot politično nelojalna. Medtem ko so se drugi izobraženci pri političnih komentarjih večinoma znali zadržati in so pazili na zakonske omejitve svobode govora, so duhovniki katehizmu in moralnemu nauku pogosto dajali prednost pred državnim pravnim redom. Prav zato so se pred sodišči znašli pogostejše kot druge skupine intelektualcev.

Obravnavani primeri razkrivajo, da duhovniki niso bili obtoženi zaradi vere, temveč zaradi političnih konotacij svojih besed in dejanj. Kritike kralja in jugoslovanskega unitarizma so bile razumljene kot neposredna nelojalnost. Podpora dr. Antonu Korošču, še posebej v času, ko je imel napete odnose z režimom v Beogradu, je bila obravnavana kot politično sumljiva, četudi je izhajala iz njegove karizme kot duhovnika in simbola katoliškega tabora. Tudi simbolne geste v prid Orlom so bile obravnavane kot provokacije, čeprav so bile pogosto omejene na lokalne verske skupnosti. Obenem so bili duhovniki in njihovi sodelavci (organisti, kaplani, pevci) med glavnimi akterji sporov s Sokoli, ki so kot zaščitena državna organizacija predstavljali ideološko nasprotje katoliškemu taboru.

Verski spori – od bogokletja do žalitev pravoslavne vere in pregona Jehovovih prič – dodatno razkrivajo, da je bila verska pripadnost neločljivo povezana z državno lojalnostjo. Katolištvo je v tem kontekstu nosilo dvojno breme: bilo je del narodne identitete Slovencev, toda obenem je bilo razumljeno kot ovira jugoslovanskemu unitarizmu.

Sodna praksa je bila ambivalentna. Včasih so bile izrečene stroge zaporne kazni, v drugih primerih mile denarne globe ali pogojne sodbe, ponekod pa so bili postopki celo ustavljeni. To kaže na pragmatično ravnanje medvojne oblasti, ki je želela duhovščino nadzorovati, a hkrati ni smela povzročiti odkritega konflikta z množičnim katoliškim prebivalstvom.

Cerkvene prižnice, župnijska dvorišča in celo gostilne so bili torej prostori, kjer so se v mariborskem okrožju oblikovali in širili izrazi politične nelojalnosti. Duhovščina je s svojo moralno avtoriteto in družbenim vplivom presegla okvir verske službe in postala eden ključnih dejavnikov političnega odpora – pogosto neorganiziranega, a za državo dovolj motečega, da je sprožila kazenski pregon. Čeprav oblasti duhovščine nikoli niso uspele povsem utišati, so sodni spisi jasen kazalec, da je bila ta družbena skupina v tridesetih letih razumljena kot politično problematičen in potencialno nevaren element.

Kratice

Kzp – Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor, zadeva Kzp.

Vr – Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor, zadeva Vr.

Reference

Pravni spisi

Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor, zadeva
Vr VII 775/24, Zadravec Ivan, 1924, SI_
PAM/0645/003/01087

–, zadeva Vr X 994/25, Weitzl Friderik in Ljudomil,
1925, SI_PAM/0645/003/01273

–, zadeva Vr VIII 782/25, Cvetko Ignac, 1925,
SI_PAM/0645/003/01259

–, zadeva Vr VIII 748/26, Herceg Aleksander;
Berkej Josip, 1926, SI_PAM/0645/003/01397

–, zadeva Vr VIII 783/26, Kolmanič Neža, 1926,
SI_PAM/0645/003/01403

–, zadeva Kzp VI 11/30, Vračko Evald, 1930, SI_
PAM/0645/003/02007

–, zadeva Kzp V 214/33, Petan Janko, 1933, SI_
PAM/0645/003/03272

–, zadeva Kzp VII 1410/34, Varga Jožef, 1934,
SI_PAM/0645/003/03839

–, zadeva Kzp IX 1613/33, Erhatič Martin, 1933,
SI_PAM/0645/003/03562

–, zadeva Kzp VI 3187/31, Lajnsič Anton in ostali,
1931, SI_PAM/0645/003/02795

–, zadeva Kzp X 758/32, Gomilšek Franc, 1932,
SI_PAM/0645/003/03055

–, zadeva Kzp VII 90/33, Klekl Jožef, 1933, SI_

PAM/0645/003/03234

–, zadeva Kzp V 1344/34, Habjanič Ivan, 1934,
SI_PAM/0645/003/03820

–, zadeva Kzp VI 996/33, Hiti Stanko, 1933, SI_
PAM/0645/003/03448

–, zadeva Kzp X 334/33, Cokan Rafael, 1933, SI_
PAM/0645/003/03296

–, zadeva Kzp VII 898/36, Propust Jakob, 1936,
SI_PAM/0645/003/04234

–, zadeva Kzp VI 930/36, Anton Marucelj, 1936,
brez PAM oznake.

–, zadeva Kzp X 1241/36, Perklič Edvard, 1936, SI_
PAM/0645/003/04270

–, zadeva Kzp V 3620/31, Škof Franc, 1931, SI_
PAM/0645/003/02837

–, zadeva Kzp V 1399/32, Krajnc Jožef, 1932, SI_
PAM/0645/003/03182

–, zadeva Kzp VII 722/35, Kranjc Jožef, 1935, SI_
PAM/0645/003/03978

–, zadeva Kzp V 861/33, Adamič Adolf, 1933,
SI_PAM/0645/003/03418

–, zadeva Kzp V 519/33, Kramberger Maks, 1933,
SI_PAM/0645/003/03340

–, zadeva Kzp VII 1349/33, Šolinc Ivan, 1933, SI_
PAM/0645/003/03509

- , zadeva Kzp X 1126/35, Raušel Anton; Rakuša Avgust, 1935, SI_PAM/0645/003/04022
- , zadeva Kzp V 1477/30, Geratič Mirko, 1930, SI_PAM/0645/003/02206
- , zadeva Kzp VI 106/33, Rakuša Janko; Knedl Jožef, 1933, SI_PAM/0645/003/03242
- , zadeva Kzp X 1203/33, Krajnc Ivan, 1933, SI_PAM/0645/003/03480
- , zadeva Kzp V 1344/34, Habjanič Ivan, 1934, SI_PAM/0645/003/03820
- , zadeva Kzp VII 384/39, Kores Maks, 1939, SI_PAM/0645/003/04773
- , zadeva Kzp VIII 1086/40, Kale Rudolf, 1940, SI_PAM/0645/003/05133
- , zadeva Kzp 1389/40, Papež Anton, 1940, brez PAM št.

Ostale reference

- Balikić, Lucija, John Paul Newman, in Vojtěch Pojar.** 2023. Introduction: The Sokol Movement between State and Society in Interwar East Central and Southeastern Europe. *East Central Europe* 50, št. 2–3:143–154.
- Evans, Robert, John Weston, in Mark Cornwall.** 2007. *Czechoslovakia in a nationalist and fascist Europe: 1918–1948*. Oxford: Oxford University Press.
- Gangl, Ernest.** 1931. *Tyrševo sokolstvo*. Ljubljana: Jugoslovenska Sokolska Matica.
- Grašič, Marjan, in Marjan Matjašič.** 2006. Telovadni odsek Orel v Mariboru od ustanovitve do začetka prve svetovne vojne. V: *Skozi čas*, 79–117. Maribor: Muzej narodne osvoboditve.
- Jandásek, Ladislav.** 1932. The Sokol Movement in Czechoslovakia. *The Slavonic and East European Review* 11, št. 31:65–80.
- Maver, Aleš.** 2020. Med cesarjem in kraljem: lavantinski knezoškof Mihael Napotnik v letu 1918 in po njem. *Acta Histriae* 28, št. 4:661–678.
- Maver, Aleš, in Darko Friš.** 2018. Iudica me, Deus: duhovniki v politiki na Slovenskem ter v srednji Evropi v prvi polovici 20. stoletja in Anton Korošec. *Acta Histriae* 26, št. 1:109–126.
- Mikuž, Metod.** 1965. Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941. Ljubljana: .
- Nolte, Claire E.** 1993. Every Czech a Sokol!: feminism and nationalism in the Czech Sokol movement. *Austrian History Yearbook* 24:79–100.
- Oset, Željko, Aleksandra Berberih Slana, in Žarko Lazarević, ur.** 2010. *Mesto in gospodarstvo: mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju*. Maribor: INZ.
- Pavlin, Tomaž, in Zrinko Čustonja.** 2018. Sokol: Between making nation and state. *Kinesiology* 50, št. 2:260–268.
- Pavlin, Tomaž, ur.** 2014. *Naša pot: 150 let ustanovitve Južnega Sokola in sokolskega gibanja*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Perovšek, Janko.** 1998. Slovenci in Jugoslavija v letih 1918–1941. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 34, št. 1:55–74.
- Pirjevec, Jože.** 2025. *Jugoslavija: 1918–1992*. Ljubljana: Beletrina
- Rahten, Andrej.** 2022. *Anton Korošec: slovenski državnik kraljeve Jugoslavije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ratej, Mateja.** 2022. *Triumfator: Anton Korošec v prvi Jugoslaviji*. Ljubljana: Beletrina.
- Troch, Pieter.** 2019. Interwar Yugoslav state-building and the changing social position of the Sokol gymnastics movement. *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 26, št. 1:60–83.
- Zec, Dejan.** 2015. The Sokol movement from Yugoslav origins to King Aleksandar's 1930 all-Sokol rally in Belgrade. *East Central Europe* 42, št. 1:48–69.